

20. Shtjuka N. Pryluchennja novonarodzhеного do sakral'nogo / N. Shtjuka // Narodna tvorčist' ta etnografija. – 2011. – № 2. – S. 40–49.

21. Dan Dmitrie. Rutenii din Bucovina. Schiță etnografică. – București, 1913.

22. Fochi A. Paralele folclorice coordonatele culturii carpatice. – Bucbrești: Minerva, 1984.

23. Marian S. F. Nașterea la români: Studiu etnografic / Simion Florea Marian. – București: Lito–Tipografia Carol Gobl, 1892.

24. Nandriș I. Satul nostrum. Mahala din Bucovina. – Sibin: Tribuna, 2001.

Paraiko K. V., graduate student of the Department of ethnology, ancient and medieval history, Yuriy Fedkovich Chernivtsi National University (Ukraine, Chernivtsi), parajko1989@gmail.com

Traditional puerperal rites Ukrainian and Romance population Bukovina end of XIX – XX centuries

In an article on the basis of field ethnographic studies examined family conventionality and ritual Ukrainian and Romance population Bukovina. The author studied a set of magical and rational methods in traditional rituals maternity Ukrainian, Romanian and Moldovan Bukovina. Considered an entire system of diverse origin customs and beliefs of prenatal, and postnatal periods generic. Served general characteristics of traditional prohibitions and restrictions for pregnant women; are examples of the main methods used by midwives, their actions, methods of pain relief during labor. Special attention is given to the first font baby after birth. Examples divination fate of the child, including beliefs about vischunok mentioned that written by the author on the territory of Bukovina.

Keywords: pregnant, newborn, family, midwife, maternity ritualism.

Парайко К. В., аспірантка кафедри етнології, античної і середньовікової історії, Черновицький національний університет ім. Юрія Федьковича (Україна, Чернівці), parajko1989@gmail.com

Традиционная родильная обрядность украинского и восточнороманского населения Буковины конца XIX – XX вв.

На основе проведенных полевых этнографических исследований, изучается семейная обрядность украинского и восточнороманского населения Буковины. Автором представлен комплекс магических и рациональных приемов в традиционной родильной обрядности украинцев, румын и молдаван Буковины. Рассмотрена целая система разнородных по происхождению обычаев и верований предродового, родового и послеродового периодов. Подается общая характеристика традиционных запретов и ограничений для беременной женщины; приводятся примеры основных методов, которыми пользовались повитухи, их действия, методы обезболивания при родах. Особое внимание уделяется первой купели младенца после рождения. Приводятся примеры предсказания судьбы ребенка, в частности упоминаются верования о прорицательницах, которое записано автором на территории Буковины.

Ключевые слова: беременная, новорожденный, семья, повитуха, родильная обрядность.

* * *

УДК 94*477"(19)

Падалка С. С.
магістр, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка
(Україна, Київ), seriogap@ukr.net

ЗМІНИ В ПРОЯВАХ ТА ФОРМАХ ПРОТИДІЇ ПОЛІТИЧНИМ КОРУПЦІЙНИМ ЗЛОВЖИВАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ ВЕРСТВ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ (XIX ст. – ПОЧАТОК XX ст.)

На основі репрезентативного кола джерел, масиву літератури розглянуто зміни в політичних і правових передумовах корупційних діянь різних верств суспільства (чиновників, міщан, селян) в другій половині XIX ст. Наукова література, яка включає проблеми соціальних відносин лише почасти розглядає проблему зловживань бюрократії, а також прояви форм порушень з боку громадян тощо. Важливість окресленої проблеми зумовлюється, перш за все необхідністю мати чітке уявлення про соціально-економічні реалії українського суспільства. З'ясовано, що після 1861 р. в підросійській Україні склалась низка нових економічних, політичних, соціальних передумов поширення зловживань владою, а також були відкриті нові більш якісні засоби протидії корупційних діянь.

Враховувався фактор наступності та перспективності у розвитку соціальної сфери українського суспільства. Значна увага приділена з'ясуванню історичних чинників, зсувів у орієнтирах та оціночних судженнях суспільних верств.

Вперше в історіографії на основі специфічного методологічного інструментарію проаналізовано вплив чинників що сприяли поширенню корупційних зловживань як посилення регулярної функції держави,

незавищеність формування відносин власності, шляхів розбудови ринкової середовища. Особлива увага приділена з'ясуванню обставин змін в масовій самосвідомості сприйняття зловживання владою, казнокрадства. Підкреслено, що в підросійській Україні склалися обставини, коли хабарництво виступало одним з елементів управління державними і суспільними справами. Значне місце в статті знайшли сюжети з'ясуванню правових чинників що спричиняли корупційні діяння. Розкрито вплив обмежувальних факторів, надмірних форм контролю, несистематизованості законодавства на економічні процеси, благополуччя державної бюрократії. Показана роль хабарництва в організації, устрої і функціонуванні політичної влади. Визначається, що корупція спричиняла великий соціальний, економічний збиток.

Ключові слова: корупція, лихоїмство, чиновник, хабар, казнокрадство, кримінальне законодавство, суспільство.

В другій половині XIX ст. політична корупція, або корупція у вищих ешелонах влади, спиралася на фундамент побутової, масової корупції, яка існувала у вигляді традиції, звичаю або насаджувалася штучно. Одним з найбільш тяжких та розповсюджених у чиновницькому середовищі видів зловживань було хабарництво та лихоїмство. Фактично це два види хабара, які дещо різнилися між собою. Зміст, що вкладався у ці поняття, зводився до наступного: хабар – це винагорода за те, щоб чиновник у межах своїх повноважень вчинив незаконну дію на користь того, хто її надавав; лихоїмство – це винагорода за ту роботу, яку службовець і так був зобов'язаний виконати (надавалася з метою або прискорити роботу, або як подяка після її виконання).

Аби стримати поширення явища корупції держава намагалася створити систему адміністративних обмежень для службовців. До першої групи – відносилися обмеження, спрямовані на підтримку гідності служби й уряду, представниками якого були чиновники. Звод статутів про цивільну службу вимагав від останніх високої моральності, уникнення пияцтва, брехні тощо. Саме до цієї групи відносились заборона видавати твори про внутрішнє і зовнішнє становище у державі. Це пояснювалося тим, що багато чиновників після відставки видавали мемуари, де досить детально описували чиновницьке свавілля, критикували владу. Друга група – обмеження, спрямовані на неприпустимість відволікання чиновника на інші заняття, крім службових. Передбачалося, що жалування забезпечувало чиновнику відповідне до його статусу утримання. Виходячи з цього закон забороняв сумісництво кількох посад у межах одного відомства. Третя група – дії, що могли бути використані чиновниками для протиправного покращення свого матеріального становища та з метою отримання немайнових вигод. Державним службовцями заборонялося брати участь у придбанні майна, продаж якого був їм доручений урядом; виступати повіреними у справах інших осіб в установі, де вони служили; займатися підрядами та постачанням у місцях служби; вступати в боргові зобов'язання з підлеглими; призначати на посади родичів чи однофамільців; приймати подарунки, пожертви, вітальні адреси тощо; бути позивачами у своєму відомстві. Четверта група – заборони на службову діяльність та винагороду за неї для чиновників, які отримали стягнення за порушення. Дані обмеження повинні були сприяти зниженню кількості зловживань у чиновницькому середовищі і створювали економічні механізми боротьби з ними [1, с. 192–193].

Дослідник корупції П. Берлін писав: в досліджувані роки переплетеність хабарництва з політичною благонадійністю не лише не роз'єднувалося, а ще більше зміцнювалося. Ця риса була властивою саме російському хабарництву. Намагаючись прив'язати до себе чиновництво міцними вузами матеріальної зацікавленості, уряд крізь пальці споглядав за збагаченням при допомозі хабарів. Уряд розумів, що якщо чиновники – хабарники і обманювали та спустошували скарбницю, то з іншої сторони, у політичному відношенні вони завжди були найбільш угодницьким елементом, типовими Молчалініми. Панцир політичної благонадійності захищав хабарників від надто суворого покарання. В 1908 р. коли розпочався черговий етап боротьби з корупцією відомий російський реформатор П. Століпін у журналі “Новое Время” писав: “Безплодные попытки хоть как нибудь сокрушить розбойные гнезда, хоть как нибудь распутаться в море хищничества заставляют предполагать, наводят на мысль об очень сильной, о непобедимой организации. По видимому, воровство имеет союзников везде, имеет сильную руку в таких местах, что громы отводятся в сторону и негодующие крики наступают на устах” (Новое время, 1908. – 26 апреля).

На увагу заслугове і міркування П. Століпіна про політичну благонадійність хабарників. Століпін наводить цікавий факт: “пойманные чиновники – взяточники, чтобы отвлечь внимание, поднимали чрезвычайный патриотический шум вокруг одного чиновника, обвиняя его в принадлежности к эсдекам. И внимание начальства от чиновников – взяточников, но зато патриотических было отведено в пользу чиновника который не принимал взятки но был заподозрен в “образе мыслей””.

Політична корупція мала і правову основу. В досліджувані роки у суспільстві залишався низький авторитет законів. Сила закону тлумачилася по різному. Дана тенденція зберігалась навіть після судової реформи 1864 р. Закони продовжували розглядатись як інструмент обмеження прав і свобод громадян. В попереджувальному плані закони діяли слабо. Даний підхід затискував суспільне життя у тісні норми. В даних умовах хабар виступав засобом який розблоковував напрямки суспільного життя, а отже сприяв у деякій мірі розвитку економічних свобод, “демократизував” соціальні відносини. Чиновники які “милостиво” тлумачили закони, дозволяли собі “не застосувати закони неухильно і суворо” та брали хабарі, таким чином, пом'якшували дану обмежувальну функцію законів. П. Берлін зробив висновок про те що хабарництво являє собою складний соціально-економічний продукт всієї своєрідної історії російської громадськості. Він писав що ще однією політичною стороною хабарництва було те що законодавство відставало від життя. Ріст життєвих сил швидко переростає законодавчі норми і форми. Вони йому становляться вузькими, тісними, вони затискають і тиснуть. Перегляд норм законів відбувався, але цей процес був занадто довгим і повільним. І тут на допомогу приходять широко поширене тлумачення законодавчих форм і норм. Їх починають ширше розуміти і цим самим давати простір вільному росту

нових життєвих сил і відносин. Життєві сили завжди переростали законодавчі форми і норми [2, с. 45–46].

Політична корупція опиралася на той морально-психологічний клімат адміністративних установ, який створювали самі чиновники. Існувало безліч характеристик, описів, “портретів” чиновників різних органів влади, які подавалися самими чиновниками, журналістами, науковцями, громадськими діячами. На нашу думку повно передавала зовнішні риси і внутрішній стан пересічного чиновника газета “Киевлянин”: “чиновник управляющий хозяйской канцелярией губернатора был брюнетом высокого роста с малороссийским произношением, глаза лукавые, прищуривал когда вел разговор. Глаза перебежали от предмета к предмету но никогда неостанавливались на лице говорившего с ним. Хвалил И. И. Фундуклея, не брал жалование, отдавал чиновникам своей канцелярии, часто приглашал чиновников на обед, для всякого чиновника пришедшего утром с докладом был открыт буфет и давали завтрак. Не сочувствовал интересам края, бил карьеристом”. Старший полицмейстер за описом видання виглядав так: “дужий дитина с подчиненными и посетителями выражался матом. Неимели господа общечеловеческого образования, вышли в люди путями Молчалина, гладили собачку начальника, угождали капризам, а каждую мелочь представляли как важное государственное дело” [3].

Особливою групою чиновників силових органів були адвокати. Їх послуги оплачувались дорого. Офіційна зарплата досягала 2 тис. руб. Кращі статки мали адвокати які працювали за наймом у відомих посадовців, підприємців, купців. Газета “Киевлянин” писала про кийського адвоката Шуку: “адвокат Шука применял поговорку “на то шука в морі щоб карась не дримав”. Занимал прекрасную квартиру в городе, жена ездила в щегольском экипаже. Каждое воскресенье были вечера где местные чиновники угощались обедами. Шука виручал из беды своих клиентов за денежные вознаграждения. Шука считал что русские закономножна трактовать направо і налево” [4].

Судова бюрократія являлась втіленням судової всездозволеності і беззаконня, тяганини і хабарництва. Відомий юрист Росії XIX ст. А. Коні писав про чиновників судових органів: “Я иногда прихожу просто в отчаяние, видя чиновников, без всякой любви к делу, собственными руками разрушить здание, созданное судебными установлениями, пустых по натуре, алчных до денег и власти”. Службовці судових органів продовжували зловживати владою незважаючи, що в 1864 р. службовцям судових органів Київської, Подільської, Волинської губернії були підвищені оклади на 50% [5].

Про низьку моральність мирових судів, їх хабарництво, неправосудних рішеннях і вироках свідчили багаточисельні факти. Так мировий суддя 2-ї дільниці Ушицького судового мирового округу Десятов виніс вирок до тюремного ув'язнення міщанина Шаповалова лише за те, що той піддав осуду незаконні дії судді. Причому по цій справі суддя Десятов особисто сам виступив уже свідком [6, арк. 4–5].

Найбільш корупційними були судові палати, як суди другої інстанції по відношенню до окружних судів і

здійснювали нагляд за діяльністю окружних і мирових судів. Судові палати розбирали справи по державним злочинам у складі чотирьох коронних суддів і чотирьох станових представників (губернського і повітового предводителя дворянства, міського голови і волосного старшин). Палати мали широкі права контролю за діяльністю окружної і мирової юстиції, адвокатури, нотаріату, судових слідчих. Керівна роль їх проявлялась передусім по кримінальних справах, що поступали по обвинувачувальній камері, по апеляційним і приватним скаргам. В судові палати потрапляла велика кількість справ. Мали місце судові зволікання, хабарництво. В 1886 р. газета “Волинь” (№ 107) опублікувала статтю М. Бучинського, у якій мировий суддя Новоград Волинського повіту В. Гудвіль обвинувачувався у хабарництві. Газета писала, що суддя Гудвіль “все более и более операется: появились рысаки, американка, линейка, и паук – 7 экипаж...”. З 1886 по 1889 рік учетная палата “розглядала” цю справу, безуспішно намагаючись доказати, що він не брав “бумажки в барашке” і що його безпідставно звинуватили в пресі. Одначе факти були настільки очевидні, що вони змушені були визнати справедливність статті М. Бучинського[7].

Великої шкоди наносили судові зволікання по цивільним справах. Часто судовий процес коштував дорожче, ніж сума позову. Неспроможні позивачі, як правило розорявалися і зупиняли позов, не дочекавшись завершення справи в суді. Багаті вели судові процеси десятиріччями. Справа графа Потоцького про несплату боргів генерал-майору Абазі в сумі 15 тис. руб. тягнулась з 1864 по 1893 р., майже 30 років. По цій справі суди неодноразово визнавали відповідача неспроможним боржником, між тим “неспроможний” боржник перевів у банки Парижа 5 млн. руб. і свої великі маєтки заклав в скарбницю. Так, граф-мільйонер майже 30 років не сплачував борг генералу за допомогою судового зволікання і хабарів[8]. Його наступник генерал-ад’ютант М.М. Анненков, напередодні польського повстання вдався до надзвичайних заходів: створив слідчі комісії з політичних питань, заснував військово-слідчі та військово-політичні суди. Після введення інституції мирових посередників, губернатор піклувався про збільшення жалування начальника мирових установ. Діяльність губернаторів урізноманітнювала управлінські ініціативи, посилювала репресії проти шляхти. Особливо яскраво активізувався імперський наступ на перерозподіл земельної власності при київському генерал-губернаторі О. Безаку. Завдяки його зусиллям російське землеволодіння сягнуло 40% [9, с. 293].

Торгівля посадами була особливим видом корупційних дій. Вона включала в себе призначення і підвищення по посаді. Дані зловживання найчастіше здійснювали діловоди окружних управлінь. Особливість їх в тому, що практично чиновника який брав хабар за дану справу, неможна було звинуватити у порушенні. Як писав журнал “Спутник чиновника”: “получал он деньги за назначения и повышения глазу на глаз, без свидетелей. Кто мог его уличить? Какие документы мог представить?”[10]. Найчастіше виявляли такі службові зловживання сенаторські чи губернаторські ревізії.

Відомства з тим аби уникнути реорганізацій, приховували такі порушення. Найчастіше першими про зловживання “всесильних діловодів” повідомляли постраждалі, з числа тих хто не принесли “подарки” не потрапляли на відповідні посади. Судові процеси на яких розглядались дані зловживання протікали складно. Їх слабкою стороною залишалась доказова база. Слідчим практично не можна було здобути свідчень у свідків які були “зацікавлені”. Ті з них, хто одержував підвищення за плату остерегалися втратити куплену посаду, а ті хто не одержали, боялися що їх буде звинувачено в посяганнях на одержання посади незаконним шляхом.

Судові процеси над мировими суддями розкривали жахливу картину падіння моральних устоїв тих хто здійснював правосуддя. Характерною була кримінальна справа “О нападении на председателя Литинского съезда мировых судей”. В 1896 р. член Одеської судової палати О. Докс під час проведення ревізії Літинського з’їзду мирових суддів установив, що голова з’їзду Белгородський брав хабарі і виносив незаконні рішення. Було виявлено також, що місцевий адвокат Штернів себе в суді настільки вільно, що публічно цілувався в суді і на вулиці з головою з’їзду мирових суддів і навіть був присутній у нарадчій кімнаті при вирішенні справи. В результаті ревізії Білогородський був звільнений з служби. Головою Літинського з’їзду мирових суддів був призначений Афанасьев, який виявився некримінальним свого попередника. В 1897 р. він разом з судовим приставом Незабітовським були звільнені за хабарництво по справі про продаж майна спадкоємця Мазаракі і звільнені з служби. Головою суду був призначений Левицький. Між ним і його попередниками, звільненими з служби, почалися інтриги, плітки, які привели до того, що дворянин Жардецький публічно на вулиці містечка Літина, побив суддю Левицького. Факт цей став надбанням губернської преси, почалося слідство, під час якого було допитано близько 100 свідків. Щоб якось пом’якшити літинський скандал між мировими суддями, влада вирішила не притягувати до суду Белгородського і Афанасєва. Суду були передані другорядні особи: адвокат Штерн, судовий пристав Незабітовський і дворянин Жардецький. Всі вони були засуджені від шести місяців до одного року і чотирьох місяців тюремного ув’язнення. Матеріали даного судового процесу по справі Левицького були свідченням диких проявів зловживань повітових служителів феміди, виявили факти хабарництва, судової тяганини і беззаконня.

Великий суспільний інтерес викликав судовий процес барона Дальгейма. В 1900 р. членом Одеської судової палати була проведена ревізія мирових судів Ямпольського повіту Подільної губернії. Були виявлені факти тотального беззаконня і судової вседозволеності, що створили мирові судді. За здійснення посадових злочинів троє суддів були звільнені з служби, а мировий суддя 2-ї ділянки Ямпольського повіту барон Дальгейм переданий суду Одеської судової палати. Матеріалами ревізії було встановлено, що барон Дальгейм в 1892–1897 рр. не направив в Ямпольський з’їзд мирових суддів 26 скарг, поданих на його рішення. Під час ревізії в мирового судді не виявилось в наявності

14 справ за 1892–1897 рр., а по 19 справах, що поступили в мировий суд в 1896–1898 рр. рішення мирового судді були написані лише в період ревізії. В книзі ж суду значилося, що всі ці рішення виконані судовим приставом. Таким чином, мировий суддя не лише виконував вироки і рішення, що не вступили в законну силу, але виконував і не написані ним рішення. Було встановлено також, що мировий суддя на протязі трьох років за мотивами особистого інтересу не розглянув чимало кримінальних, цивільних справ [11, арк. 35].

Глибоко корумпованою залишалась київська поліція. Внаслідок чого Київ залишався одним найкриміногенніших міст імперії (у 1897 р. тут на кожні 100 тис. жителів траплялось 649 злочинів). У Ростові – на Дону, відомому злочинськими традиціями траплялося 595 злочинів. Система забезпечення порядку в Києві була загальноросійською. На вершині міського правління стояв губернатор, йому підпорядковувалося десять поліцейських дільниць. Нижчу ступінь становили сотні кутків, на які розбивались ділянки, де працювали дрібні поліцейські чини – куткові й городові. В кінці ХІХ ст. із запланованими за штатом 579 правоохоронців, працювало лише 394. Такий некомплект був наслідком великого завантаження – городові за статутом повинні були постійно перебувати на своєму вимушеному пості з сьомої ранку до сьомої вечора. Друга причина – мізерні зарплати: городовий отримував на місяць 19 руб. Сім'ї багатьох городових і куткових жили в жебрацьких умовах. В 1885 р. окружний наглядач Либідської поліцейської дільниці, після того як йому відмовили в проханні про відставку застрелився. У передсмертній записці написав, – “Позбавляю себе життя, тому що безчесно жити не дозволяє мені совість, а чесно жити не вистачає коштів”. Послаблювало здатність правоохоронних органів виконувати покладені на них завдання і корупція у вищих ешелонах відомства. Проведена в 1890 р. губернатором Ф. Треповим ревізія діяльності глави міської поліції В. Ціхонського виявила, що поліцейський витрачав казенні кошти на власні потреби. Поліція заплатила зі свого бюджету 49 руб. на освітлення його квартири електрикою. Він брав мзду з євреїв за дозволи на проживання в Києві в обхід наявній тоді смузі осілості. У матеріалах ревізії зазначалося, що В. Ціхонський лише за два роки назбирав 100 тис. рублів, на які придбав собі цілий маєток [12]. Найдивовижніше, що дана акція не мала для нього особливих наслідків. Він ще шість років керував поліцією, після чого успішно подав у відставку, отримав державну пенсію, а кримінальну справу проти нього закрили.

Пронизаною хабарництвом була Київська міська санітарна комісія. Вона очевидно “свідомо” обмежувалася простими вказівками з фактів санітарних і гігієнічних порушень які допускалися установами, організаціями, громадянами. Лише поодинокі акти перевірок санітарного стану передавалися до суду. А ті що туди потрапляли по кілька місяців не “мали ходу”. Вирок виносився лише тоді коли не було чого виконувати, або в виконанні пройшла потреба [13].

Часто корупційні діяння місцевих чиновників негативно позначалися на соціальному благополуччі

громадян. Видача за хабар патенту на торгівлю нечистому на руку підприємцю тягнуло за собою низку зловживань. Священик Іоан Туркевич з с. Дубровинець Липовецького повіту Київської губернії у 1869 р. написав листа у редакцію газети “Друг народа” у якому повідомляв про колективне невдоволення селян діяльністю шинкаря Я. Амбрамсона, який купивши в акцизному управлінні патент на торгівлю реалізовував неякісну горілку та не сплачував щорічний платіж (75 рублів срібла) у бюджет села. В листі повідомлялося, що звернення селян з цього приводу до станового пристава та його акт направлений до губернського міста залишився без уваги “на горі” [14].

Безконтрольно поводити себе адвокати в ході розв'язання земельних проблем, які виникали практично щодня після 1861 р. Як писала газета “Киевлянин” (1870 р.) “вони хапалися за справи заради заробітку, хоча вести справу були не взмозі”, їх “тактикою” була компрометація тієї особи яка вирішувала земельномайновий спір. Далі адвокати пропонували свої послуги, і відповідно вимагали кошти на підкуп членів земельних комісій і польового суду. Селяни у більшості випадків з відчаю ставали жертвами здиричників і хабарників [15].

У містах яскраве вираження мала корупція у справі правецлаштування у прибуткових, вигідних сферах. В 1860 роки у Києві відомі підрядчики оформляли відносини найму та влаштовували найманих робітників (за відповідну плату) у грабарський, столярний, токарний бізнес [16]. Часто посередниками між вільнонайманими робітниками з місцевих селян і підрядниками виступали євреї. Вони займалися поставкою робітників на цукрові, винокурінні, пивоварні, цегельні заводи, польові роботи, лісову виробку. В газетах містилось багато повідомлень про випадки порушень орендних зобов'язань, а то і шахрайство [17].

Чиновники Києва всіляко стимулювали розвиток постійної торгівлі. Це з одного боку у вигляді податків наповнювало київську казну, а з іншого і їх кишені. Чиновники керували процедурою “контрактів”, здобуттям (випукуванням) торгівцями права торгувати на спеціально влаштованих аукціонах. Перемагав на них той, хто пропонував сплачувати більшу оренду. На “контракти”, з'їжджалося надзвичайно багато людей, а гроші, за виразом сучасника, наче “сипалися з рогу достатку”. З тим аби управляти процесом, урядом були відкриті профільні установи та створені спеціалізовані комісії, щоб вони керували місцевими надходженнями та витратами. Незважаючи на всі урядові заходи, а також через численні зловживання влади на місцях, дефіцит коштів у казні Києва перманентно зростає. Не змогли налагодити цю справу й чиновники Сенату. Тому Київське губернське правління час від часу мусило видати персональні дозволи на влаштування крамниць, а на інші “накладати арешти”, особливо великі зловживання спостерігалося в так званих питних відкупках, де щорічно прибутки становили сотні тисяч карбованців. Кримінальні ж розтрата посадовців міста тільки за першу половину ХІХ ст. перевищили 1 млн. крб. В послідуочий (досліджуваний) період, особливо після скасування магдебурзького права в Києві (1835 р.)

і підпорядкування загальноімперським законом ця тенденція поглиблювалася, а суми зростали. Видача офіційних документів на відкриття шинків, крамниць, складів помітно активізувалась [19, с. 217–218].

Чиновники покривали лихварство, яке активізувалося в 1860–і роки. Потреби більшості дрібних виробників у грошах щорічно зростали, а це, в свою чергу, призводило до підвищення позичкового відсотка (10–15% на місяць), посилювало лихварський тиск. Газета “Киевский телеграф” та інші видання, лихварство досить часто називали “сумним явищем”, “болячкою”, “загальним лихом”, основний тягар якого лягав на найбідніші верстви, ніс їм “нову кабалу” та “економічне рабство”. Причому, поліпшити справу у цій царині могли лише заходи та поступки “зверху”. Щодо ж необхідності знищення “лихварського гніту” в Києві, як і в інших українських містах, одна з газет у своїй передовій статті за 23 листопада 1875 р. (№ 140) закликала “панів капіталістів” не обмежуватися наданням кредитів торговцями і промисловцями, а й “подати руку допомоги бідному й трудящому класу людей”. Разом з тим газета “Київський телеграф” проголошувала: лихварство є неминучою недугою суспільства, а тому це явище викоренити можливо тільки послабити. Продуктивним заходом у боротьбі з ним вважалось створення товариств взаємодопомоги (позичково–ощадних), які гарантували дрібним виробникам “самостійність” і давали б можливість конкурувати з представниками великих капіталів. Водночас передбачалося, що споживчі товариства усунуть різного роду посередників (“торговців – спекулянтів”, “господарських паразитів” та ін.). Певною мірою, за таких обставин, не знаходилось місця і купцям, як перехідної ланки між виробником (першим продавцем) і безпосереднім покупцем (споживачем). Проте ці побажання залишались практично нереалізованими [18, с. 195–196].

Мирові суди притягували до кримінальної відповідальності майже виключно осіб з нижчих станів, головним чином неписьменних селян і міщан. В 1879 р. на Правобережній Україні всіма мировими по статуту про покараннях, притягнутих мировими судьями, було засуджено 3244 чоловіки: з яких: селян – 2104, міщан – 692, відставних нижчих чинів і їх сімей – 444, купців – 3, духівників – 1. Із всіх 3244 засуджених 2955 чол., або 91%, були неписьменними.

Мирові суди розглядали більше кримінальних справ, ніж цивільних. Причому основна категорія кримінальних справ відносилась до злочинів, здійснених головним чином селянами і міською біднотою проти порядку управління, а також проти приватної власності [19, с. 64–65].

Таким чином політична корупція була хворобою не лише державного апарату. Вона переходила і у інші сфери діяльності: банки, приватні підприємства. Комерційний підкуп ставав нормою діяльності, і передбачав незаконну винагороду службовцю установи, де без підкупу не хотіли давати кредиту.

Список використаних джерел

1. Дегтярьов С. І. Цивільне чиновництво України у кінці XVIII – першій половині XIX ст. – Суми: ТОВ “Друкарський дім “Папірус”, 2014. – 472 с.
2. Берлін П. “Русское взяточничество, как социально-

историческое явление”// Современный мир. – 1910. – № 8. – С. 45–56.

3. Из записок одного русского чиновника// Киевлянин. – 1864. – № 67.
4. Киевские адвокаты// Киевлянин. – 1864. – № 21.
5. Об увеличении на 50% содержания чиновников министерства юстиции Юго–Западного края // Киевлянин. – 1865. – 27 февраля. – № 12.
6. ЦДІА України. – Ф. 442. – Оп. 635. – Спр.314.
7. Киевлянин // стаття Бучинського. – 1893. – № 312, 325.
8. Киевлянин. – 1891. – № 214.
9. Шандра В. С. Генерал–губернаторства в Україні: XIX – початок XX століття. – К.: НАН України. Ін–т історії України, 2005. – 427 с.
10. Почтовые заметки. Еще о торговле должностями // Спутник чиновника. – 1914. – 13 июля.
11. ЦДІА України. – Ф. 79/348. – Оп. 1. – Спр. 984.
12. Бутченко М. Прислуги закону. На початку XX ст. Київ був найбільш кримінальним містом Російської імперії // Кorespondent. – 2013. – 17 травня.
13. Телеграммы, Киев 18–го ноября // Заря. – 1880. – 19 ноября.
14. Письмо в редакцию. Евреи в селе // Друг народа. – 1869. – 29 мая. – № 22.
15. Киевлянин 1870 г. № 134 // Часть неофициальная – Киев, 9 ноября 1870. – Адвокатура в югозападном крае.
16. Киев 25 мая 1869 года // Друг народа. – 1869. – 25 мая. – № 21.
17. Из записок украинца // Друг народа. – 1869. – 17 июля. – № 38.
18. Гуржій І. О., Гуржій О. І. Купецтво Києва та Київщини XVII–XIX ст. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. – 284 с.
19. Щербина П. Ф. Судебная реформа 1864 года на Правобережной Украине. – Львов: Вища школа, 1974. – 112с.

References

1. Degtjar'ov S. Civil'ne chinovnictvo Ukrainy u kinci XVIII – pershij polovini XIX st. – Sumi: TOV “Drukars'kij dim “Papirus”, 2014. – 472 s.
2. Berlin P. “Russkoe vzyatochnichestvo, kak social'no–istoricheskoe yavlenie”// Sovremennij mir. – 1910. – № 8. – S. 45–56.
3. Iz zapisok odnogo russkogo chinovnika// Kievlyanin. – 1864. – № 67.
4. Kievskie advokaty// Kievlyanin. – 1864. – № 21.
5. Ob uvelichenii na 50% sodержanii chinovnikov ministerstva yusticii Yugo–Zapadnogo kraja // Kievlyanin. – 1865. – 27 fevralya. – № 12.
6. CDA Ukrainy. – F. 442. – Op. 635. – Spr.314.
7. Kievlyanin // stattyа Buchins'kogo. – 1893. – № 312, 325.
8. Kievlyanin. – 1891. – № 214.
9. Shandra V.S. General–gubernatorstva v Ukrainy: XIX – pochatok XX stolyt'ya. – K.: NAN Ukrainy. In–t istorii Ukrainy, 2005. – 427 s.
10. Pochtovye zametki. Ewe o torgovle dolzhnostyami // Sputnik chinovnika. – 1914. – 13 iyulya.
11. CDA Ukrainy. – F. 79/348. – Op. 1. – Spr.984.
12. Butchenko M. Prislugi zakonu. Na pochatku XX st. Kiiiv buv najbil'sh kriminal'nim misstom Rosijs'koi imperii // Korespondent. – 2013. – 17 travnya.
13. Telegrammy, Kiev 18–go noyabrya // Zarya. – 1880. – 19 noyabrya.
14. Pis'mo v redakciyu. Evrei v sele // Drug naroda. – 1869. – 29 maya. – № 22.
15. Kievlyanin 1870 g. № 134 // Chast' neoficial'naya. – Kiev', 9 noyabrya 1870. – Advokatura v yugozapadnom krae.
16. Kiev 25 maya 1869 goda // Drug naroda. – 1869. – 25 maya. – № 21.
17. Iz zapisok ukrainca // Drug naroda. – 1869. – 17 iyulya. – № 38.
18. Gurzhij I. O., Gurzhij O. I. Kupectvo Kyjeva ta Kyi'vshhyny XVII–XIX st. – Kyi'v: Instytut istorii' Ukrai'ny NAN Ukrai'ny, 2013. – 284 s.
19. Scherbina P.F. Sudebnaya reforma 1864 goda na Pravoberezhnoj Ukraine. – L'vov: Vyshha shkola, 1974. – 112s.

Padalka S. S., Magister. Kiev National University of Taras Shevchenko (Ukraine, Kiev), seriogap@ukr.net

Changes in the manifestations and counter political corruption abuse social strata podrossiyskoy Ukraine (XIX century - early XX century)

Based on a representative range of sources, an array of literature examined changes in the political and legal premises of corruption of various sectors of society (government officials, burghers, peasants) in the second half of the XIX century. Scientific literature, which includes issues of social relations partly addresses the issue of abuse of bureaucracy, forms and manifestations of violations of the citizens and the like. The importance of the designated problem is caused, first of all necessary to have a clear idea of the socio-economic realities of Ukrainian society. It was found that after 1861. By podrossiyskoy Ukraine has developed a number of new economic, political and social prerequisites for the spread of the abuse of power, as well as the discovery of new means of better combating corruption.

Consider the factors of continuity and prospects in the development of the social sphere of the Ukrainian society. Considerable attention is given to explaining the historical factors of landslides in the orientation and value-laden social strata.

For the first time in the historiography on the basis of specific methodological tools to analyze the influence of factors contribute to the spread of corruption as the abuse increased regular functions of the state, the incomplete formation of property relations, ways of development of the market environment. Particular attention is given to the clarification of the changes in the mass consciousness of the perception of abuse of power, embezzlement. Stressed that under the Russian Ukraine consisted circumstances where bribery is one of the elements of the management of state and public affairs. A significant part of the article found stories clarify legal factors cause acts of corruption. Disclose the effect of limiting factors, excessive forms of control, nesistematizovanosti legislation on economic processes, welfare state bureaucracy. The role of bribery in the organization, structure and functioning of political power. Determined that corruption caused great social, economic damage.

Keywords: corruption, extortion, official, bribery, embezzlement, criminal law, society.

Падалка С. С., магистр, Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко (Украина, Киев), seriogap@ukr.net

Изменения в проявлениях и формах противодействия политическим коррупционным злоупотреблением социальных слоев подросийской Украины (XIX в. – начало XX в.)

На основе репрезентативного круга источников, массива литературы рассмотрены изменения в политических и правовых предпосылках коррупционных деяний различных слоев общества (чиновников, мещан, крестьян) во второй половине XIX в. Научная литература, которая включает проблемы социальных отношений, отчасти рассматривает проблему злоупотреблений бюрократии, а также проявления форм нарушений со стороны граждан и тому подобное. Важность обозначенной проблемы обусловлена, прежде всего, необходимостью иметь четкое представление о социально-экономических реалиях украинского общества. Выяснено, что после 1861 г. в подросийской Украине сложился ряд новых экономических, политических, социальных предпосылок распространения злоупотреблений властью, а также были открыты новые более качественные средства противодействия коррупционным деяниям.

Учитывался фактор преемственности и перспективности в развитии социальной сферы украинского общества. Значительное внимание уделено выяснению исторических факторов, оползней в ориентирах и оценочных суждениях общественных слоев.

Впервые в историографии на основе специфического методологического инструментария проанализировано влияние факторов способствовавших распространению коррупционных злоупотреблений как усиление регулярной функции государства, незавершенность формирования отношений собственности, путей развития рыночной среды. Особое внимание уделено выяснению обстоятельств изменений в массовом самосознании восприятия злоупотребления властью, казнокрадства. Подчеркнуто, что в подросийской Украине складывались обстоятельства, когда взяточничество выступало одним из элементов управления государственным и общественными делами. Значительное место в статье нашли сюжеты выяснению правовых факторов вызывавших коррупционные деяния. Раскрыто влияние ограничительных факторов, чрезмерных форм контроля, несистематизированности законодательства на экономические процессы, благополучия государственной бюрократии. Показана роль взяточничества в организации, устройства и функционировании политической власти. Определяется, что коррупция вызывала большой социальный, экономический ущерб.

Ключевые слова: коррупция, лихоимство, чиновник, взятка, казнокрадство, уголовное законодательство, общество.

* * *

УДК 94(477)

Гринчак М. О.
кандидат історичних наук, доцент
кафедри філософії та політології, Дніпропетровський
державний університет внутрішніх справ
(Україна, Дніпропетровськ), laborant81@rambler.ru

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ
ПРОМИСЛОВЦІВ ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ
НА ПОЧАТКУ ХХ СТОРІЧЧЯ**

Висвітлюється суспільно-політична позиція великої промислової буржуазії початку ХХ сторіччя в південноукраїнських губерніях. Привертається увага до спроб промисловців довести необхідність покращення умов ведення підприємницької діяльності з урахуванням вимог буржуазії. Результатом проведеного дослідження є визначення основних напрямків трансформації суспільно-політичних вимог підприємців початку ХХ сторіччя.

Ключові слова: буржуазія, підприємці, з'їзд гірничопромисловців, іноземний капітал, індустріальний розвиток.

Індустріальний розвиток південноукраїнських губерній пореформеної доби призвів до формування нової потужної соціальної верстви – промислової буржуазії. Новий підприємницький клас поступово формував власні соціальні та політичні погляди, визначав своє місце у суспільно-політичній системі країни. Економічна та соціальна політика буржуазії в пореформену добу неодноразово ставала предметом зацікавлення вітчизняної історіографії. В даному контексті слід згадати праці О. Реєнта, І. Довжука, В. Крутікова та інших авторів [1; 2]. Водночас, надзвичайно мало робіт, які б піддавали комплексному науковому аналізу суспільно-політичну діяльність промисловців українських губерній Російської імперії. І якщо цей факт частково виправданий, коли мова йде про другу половину XIX сторіччя, коли стан новоутвореної південної промислової буржуазії був далеким від монолітності та виокремлення спільних інтересів і позицій, то питання ролі підприємців у суспільно-політичних процесах початку ХХ сторіччя потребує більш пильної уваги. В цей період значно активізується роль буржуазії у суспільно-політичному просторі Російської імперії.

До кінця XIX ст. російський діловий світ перебував у стані політичної статичності, зберігав упевненість у непорушності існуючих принципів суспільно-політичного устрою. Однак, поступово, подібна світоглядна позиція втрачала в очах підприємців абсолютну цінність. Особливо у випадках, коли політичні кроки уряду прямо суперечили економічним інтересам буржуазії. Прийшов час зрозуміти, що ті форми політичного життя, котрі для підприємців були вигідні раніше, тепер ставали перешкодою. Система протегування і опіки, що домінувала до цього, в нових умовах, при незрівнянно більшій складності економічного життя повинна була замінитися вільним визначенням власних інтересів. Поступово прихилило розуміння того, до яких ускладнень для промисловців призводять домінуючі патріархальні порядки у всій системі керування промисловістю. Ці порядки не являли собою чогось легко виправного і випадкового, але знаходилися у нерозривному зв'язку із усім громадським устроєм Російської імперії.

Так, наприклад, не сприймала більшість підприємців Донбасу та Придніпров'я політики великодержавного шовінізму, котра посилювалася в російському